

la kelâm sahalarında yayımlanmamış bazı risâleler kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

E. G. Browne, *The Persian Revolution of 1905-1909*, Cambridge 1910, s. 262, 421-422; Nizâmeddinzâde, *Hücûm-i Rûs be-İrân ve İkdâmât-ı Rû'esâ-yi Din der Hıfz-ı İrân*, Bağdad 1330/1912, s. 144-145, 204-205, 221-226; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, V, 146; Mehdi Melikzâde, *Târîh-i İnklâb-ı Meşrûtiyet-i İrân*, Tahran 1330/1951, III, 30-32, 69-70, 90, 167; IV, 174-175; V, 29, 105, 111-113; VI, 95; Yahyâ Devletâbâdî, *Târîh-i Mu'âşır yâ Hayât-ı Yahyâ*, Tahran 1331 hş./1952, II, 358-365, 367-370; III, 32; Ahmed-i Kesrevî, *Târîh-i Meşrûta-yi İrân*, Tahran 1340 hş., s. 286-287, 294, 382, 411, 617, 645, 729-730; Âgâ Büzürg-ı Tahrânî, *Tabakâtü a'lâmî's-Şî'a*, Necef 1381/1962, I, 1219-1220; a.mlf., *ez-Zerî'a ilâ teşânîf's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, II, 482; Muhammed Hirzûddin, *Ma'ârifü'r-ricâl*, Necef 1383/1964, II, 18-20; Mehdi Kulfî Han Hidâyet, *Hâtîrât ve Kâtrât*, Tahran 1344 hş./1965, s. 164; Nâzimülislâm Kırmânî, *Târîh-i Bî-dârî-i İrânîyân* (nşr. Ali Ekber Saîdî Sîrcânî), Tahran 1346 hş./1967, s. 239-240; İsmâil Râin, *Hukûk-bigîrân-i İngilîs der İrân*, Tahran 1347 hş./1968, s. 439-440; Zahîrüddevle, *Esnâd ve Hâtîrât* (nşr. İrec Afşâr), Tahran 1351 hş./1972, s. 387-389, 403; Hamid Algar, "The Oppositional Role of the Ulema in Twentieth Century Iran", *Scholars, Saints and Sufis* (ed. N. R. Keddie), Berkeley - Los Angeles 1972, s. 233, 238; a.mlf., "Abdallâh Mâzandarânî", *EIr*, I, 200-202; Abdulhadi Hairî, *Shi'ism and Constitutionalism in Iran* (doktora tezi, 1973), Mc Gill University, s. 164-166, 224, 232; "Senedî ez 'Abdullâh Mâzenderânî ve Muhammed Kâzım-i Hîorasânî", *Vâhid*, I (1342-43/1963-64), s. 69.



HAMİD ALGAR

MÂZERÂİLER

(المآزرائون)

III-IV. (IX-X.) yüzyıllarda
Tolunoğulları ve İhşîdiler'in
hizmetinde bulunan bir aile.

Vâsıt yakınlarındaki Femüssilh'a (bazı kaynaklarda Basra veya Bağdat) bağlı bir köy olan Mâzerâyâ'ya (Mâzerâye, Mâderâyâ) nisbetle anılır. Memurları, yüksek memuriyetlerde ve bu dönemlerde devlet gelirlerinin temel kaynağını oluşturan haracın (Dîvânü'l-harâc) idaresinde bulunan aile hakkında İbn Zülâk (*Târîhu üsreti'l-Mâzerâ'iyyin*) ve Hans Ludwig Gottschalk'ın (*Die Madhara'ijün*, Berlin ve Leipzig 1931) müstakil çalışmaları vardır. Mısır ve Suriye'de nüfuz kazanan ailenin bilinen şahsiyetleri şunlardır:

Ebû Bekir Ahmed b. İbrâhim b. Hasan el-Utrûş (ö. 270/884). Mâzerâiler'den Mısır'da görev yapan ilk kişidir. Abbâsî Halifesi Mu'temid - Alellah'ın isteği üzerine Ahmed b. Tolun tarafından Mısır'da Dî-

vânü'l-harâc reisliğine getirildi (266/879-80). Başlangıçta Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Şuayb es-Sagir ile beraber üstlendiği görevi, Ebû'l-Hasan'ın Ahmed b. Tolun tarafından ortadan kaldırılmasından sonra ölümüne kadar tek başına yürüttü.

Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim (ö. 322/934). Ebû Bekir Ahmed b. İbrâhim'in oğludur. Kahire'de Zübeyr b. Bekkâr, Ubeydullah b. Sa'd ez-Zührî, İbn Şebbe ve Müberred'in öğrencisi oldu. Kendisinden oğlu Osman, Ebû Ahmed Hasan b. Ahmed b. Ali el-Mâzerâî, Ebû-Tayyib Ahmed b. Süleyman el-Harîrî ve başkaları rivayette bulundular. Mısır haraç dairesinin yönetimine getirildi. Kâtipliğini yapan kardeşi Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed vefatından sonra onun yerine geçti. Makrîzî babası hakkında verdiği bazı bilgileri bunun için de zikreder (*el-Mu'caffel-kebir*, V, 136-138).

Ebû Zünbûr (Ebû Ali) Hüseyin b. Ahmed b. İbrâhim (ö. 317/929). Ebû Bekir Ahmed b. İbrâhim'in diğer oğludur. 232'de (846) muhtemelen Bağdat'ta doğdu. Ömer b. Ahmed b. Şebbe ve başkalarından hadis yazdı. Dârekutnî kendisinden rivayette bulundu. Ağabeyi Ebû'l-Hasan Ali ile beraber Kahire'ye giderek kâtiplik yaptı. Ahmed b. Tolun ve oğlu Humâreveyh zamanında Şam haraç işlerinin idaresiyle görevlendirildiğinde işleri kontrol altına alarak kabiliyetini gösterdi. Ağabeyinin vezirliği sırasında Şam'a gönderildi ve 285 (898) yılına kadar orada kaldı. Hârûn b. Humâreveyh kendisini Mısır haraç idaresinin başına getirdiyse de Bağdat'tan gönderilen hilâfet ordusu başkumandanı Muhammed b. Süleyman tarafından yıkılan Tolunoğlu hânedanına mensup yöneticilerle birlikte tutuklanarak Bağdat'a götürüldü (292/905). Emîr İsâ en-Nüşerî ile Kahire'ye gelen Ebû Zünbûr, İbnü'l-Halîc Muhammed b. Ali'nin isyanı sırasında İskenderiye'ye kaçtı. Irak'tan gönderilen Fâtik el-Mu'tazidî'nin ortalığı yatıştırması üzerine Fustat'a döndü (Receb 293 / Mayıs 906) ve tekrar haraç dairesinin başına getirildi. Habbâse b. Yûsuf ile savaşmak için Mısır'a gelen Abbâsî kumandanı Mûnis el-Muzaffer'in yakını olarak Ebû Bekir Muhammed b. Ali de haraç işlerine baktı. 304'te (917) Bağdat'ta Vezir İbnü'l-Cerrâh Ali b. İsâ'nın azledilmesi Mâzerâiler'in de azline ve hapsedilmesine sebep oldu; Ebû Zünbûr Bağdat'ta oturmaya mecbur tutuldu. Ardından Mısır'ın malî idaresinde tekrar görev aldıysa da 311'de (923) Vezir İbnü'l-Furât

el-Âkûlî tarafından Bağdat'a çağrıldı ve malları müsadere edildi. İki 285-292 (898-905) yılları arasında olmak üzere beş defa Mısır'ın haraç işlerine tayin edilen Ebû Zünbûr'un son tayini Ebû Mansûr Tekin'in valiliği sırasında 313 (925) yılında yapılmış, bu göreve Muhammed b. Ca'fer el-Kerhî'nin getirilmesiyle başlayan mâzuliyeti 317 Cemâziyelevvelinin ortalarında (Haziran 929) Şam'da ölümüne kadar sürmüştür. Görevde kaldığı sırada Mısır'da Tolunoğulları'nın yıkılışı, Habbâse ve Cîze vak'aları gibi siyasî olaylarda etkin rol oynamıştır. Her yıl Mısır maliyesinden Bağdat'a 600.000 dinar gönderen Ebû Zünbûr âlim ve fakirlere karşı cömert davranırdı. Ehl-i beyt'e ve sahâbe neslinden gelenlere harcanmak üzere 100.000 dinar kıymetinde emlak vakfetmiştir. Bir defasında 1000 dinarla mükâfatlandığı *el-Hamâse* sahibi Buhtürî ve Meryemî tarafından kendisine methiyeler yazılmıştır.

Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. İbrâhim (ö. 283/896). Ebû Bekir Ahmed b. İbrâhim'in diğer oğludur. 226 (841) yılında doğdu. Humâreveyh b. Ahmed b. Tolun'un veziri olduktan sonra idare tamamen kendisinin eline bırakıldı, büyük nüfuz kazandı, adına Irak'ta day'alar ve mülkler satın alındı. Humâreveyh'in ölümü üzerine yerine geçen Ceys'in hal'edilmesi sırasında çıkan kargaşada onunla aynı zamanda öldürüldü (Cemâziyelâhir 283 / Temmuz 896).

Ebû't-Tayyib Ahmed b. Ali b. Ahmed el-A'ver el-Kevkebî (ö. 303/915). Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed'in oğludur. 261'de (875) Bağdat'ta doğdu. Mısır'da görevli olan babasının yanına ağabeyi Ebû Bekir Muhammed ile beraber gitti (272/885). Edebiyat okudu, hadis tahsili ve kitâbetiyle meşgul oldu. Kendisinden Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer el-Harâitî ve Muhammed b. Abbas eş-Şelmegânî rivayette bulundular. 292'de (905) Hârûn b. Humâreveyh ve ardından Mûnis el-Muzaffer onu haraç dairesinin başına getirdi. Mûnis tarafından Halife Muktedir - Billâh'a vezirliğe getirilmesi tavsiye edilmişse de elçiler gelmeden Ebû't-Tayyib Kahire'de öldü.

Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Ahmed (ö. 345/957). Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed'in diğer oğludur. 13 Rebîulevvel 258'de (28 Ocak 872) Nusaybin'de doğdu. Bağdat'ta Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî ve başkalarından hadis tahsil etti, kendisinden de Ebû Müslim el-Kâtib ve başkaları rivayette bulundular. Humâreveyh'in Mısır maliyesinden sorumlu memuru olan ba-

basının yanına kardeşi Ebû't-Tayyib Ahmed ile beraber gitti (272/885). 280'de (893) babası tarafından vekâleten malîyenin yönetimine getirildi, onun öldürülmesinin ardından Hârûn b. Humâreveyh'in veziri oldu. Tolunoğulları yıkıldığında (292/905) çok sayıda adamıyla birlikte tutuklanarak Bağdat'a götürüldü ve 301 (913) yılına kadar burada kaldı. İtibar kazandıktan sonra Münis'le Mısır'a giderek yönetimde söz sahibi oldu. Dîvânü'l-harâc'ın başında bulunan kardeşi Ebû't-Tayyib Ahmed ölünce onun yerine geçti. 304'te (916) amcası Ebû Zünbûr'un bu vazifeye getirilmesi üzerine Fustat'ta oturdu ve ailenin servetini yönetti. 318'de (930) Mısır maliyesinde tekrar görev alan Ebû Bekir nüfuzunu dostu Vali Ebû Mansûr Tekin'in ölümüne kadar korudu (321/933). Muhammed b. Tekin zamanında da geniş yetkilere sahipti. 322'de (934) Abbâsî Halifesi Râzî - Billâh tarafından İbnü'l-Furât ailesinden Ebû'l-Feth Fazl b. Ca'fer'in vezir tayin edilmesinden sonra Muhammed b. Tuğç el-İhşid Mısır valiliğine getirildi (323/935). Ebû Bekir el-Mâzerâî validen gizlendiyse de İbnü'l-Furât Fustat'a gelince tutuklanıp malları müsadere edildi. Şam ve Mısır'daki day'alarına el konuldu, kendisi de Şam'a götürüldü. Bir süre Remle'de tutuklu kalıp ardından Mısır'a döndüyse de İbnü'l-Furât'ın 327'de (939) ölümüne kadar göz hapsinde tutuldu. Serbest kaldıktan sonra Muhammed b. Tuğç el-İhşid ona geniş yetkiler vererek itibarını iade etti. Mısır'da gözû olan ve bunu açığa vurmaya başlayan Muhammed b. Râik ile savaşmak üzere Suriye'ye giden İhşid'in ölümü üzerine yerine Ebû Bekir'in teklifiyle on beş yaşlarındaki oğlu Ebû'l-Kâsım Ünûcûr geçti; Muhammed b. Ali yapılan vezirlik teklifini kabul etmeyip kendisi müdebbir, oğlu Ebû Ali Hüseyin vezir oldu. Ancak Vezir İbn Hinzâbe'nin (Ebû'l-Fazl Ca'fer İbnü'l-Furât) entrikası neticesinde çıkan bir isyan esnasında durumu bozuldu ve 335'te (946-47) hapse atıldı. Ertesi yıl Ünûcûr'un vasisi Ebû'l-Misk Kâfûr, Seyfûddeve el-Hamdânî ile savaştıktan sonra Mısır'a dönünce serbest kaldı ve devlet işleri kendisine havale edildi. Aynı yılın şâban (mart) ayında görevden alındıysa da kendisine ve oğluna ait day'alar iade edildi. Muhammed b. Ali 11 Şevval 345 (16 Ocak 957 Cuma) tarihinde Fustat'ta öldü. Mâzerâîler'in servet, nüfuz ve itibarda zirveye ulaşmış en önemli mensubu olan Muhammed b. Ali'nin daha önce bu aileden kimsenin sahip olmadığı kadar çok serveti vardı. Haraç

dışında yıllık geliri 400.000 dinara ulaşıyordu. 301-322 (914-934) yıllarında ve 340'tan (951-52) sonra beş yıl aralıksız hacca gitmiş (toplam yirmi yedi hac), her haccında Mekke ve Medine halkına 150.000 dinar gibi büyük yekûn tutan para ve ayrıca gıda yardımı yapmıştır. Ehl-i beyt ve sahâbe nesli için özel divan kurmuş ve surreler hazırlamıştı. Bu divanda geçimini temin ettiği kimselere ayrılan tahsisat 60.000'i (dinar [?]) buluyordu. Hayatı boyunca 10.000 (veya 1000) köle âzat ettiği söylenir.

Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Ali. Ebû Bekir Muhammed b. Ali'nin oğludur. Seyfûddeve el-Hamdânî'nin Dimaşk'ı ele geçirdiği haberi üzerine Kâfûr'un emrinde Şam'a gittiği, babasının teklifiyle Ünûcûr tarafından vezirliğe getirildiği, ancak kısa bir süre sonra azledildiği (Saffer 335 / Eylül 946) bilinmektedir.

Mâzerâî (Mâderâî) nisbesini taşıyan diğer kişiler arasında Tolunoğulları döneminde Mısır'da kâtiplik yapan Ebû İshak İbrâhim b. Ahmed (ö. 313/925); müsned sahibi bir muhaddis olup Ali b. Harb et-Tâî, Ebû Kılâbe er-Rekâşî, Yûsuf b. Saîd, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakikî gibi hocalardan hadis dinleyen, kendisinden Kadî Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer el-Hâsimî, Ebû'l-Hasan Ali b. Kâsım en-Neccâd, Ahmed b. Ali es-Süleymânî'nin rivayette bulunduğu Ebû'l-Hasan Ali b. İshak b. Muhammed b. Bahterî (ö. 334/945-46); Halife Muktedir-Billâh tarafından Mısır Dîvânü'l-harâc'ına tayin edilen (Rebûlevvel 311 / Temmuz 923), ancak asker arasında çıkan kargaşa sonucu görevden uzaklaştırılan Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Hüseyin b. Abdülvehhâb; Bağdatlı bir muhaddis olup Ağleb b. Temîm, Avn b. Ma'mer, Bişr b. Mufaddal ve başkalarından hadis öğrenen, kendisinden Muhammed b. Hârûn el-Fellâs el-Mahremî, Abbas b. Muhammed ed-Dûrî, Ahmed b. Harb el-Muaddil, Ahmed b. İshak b. Sâlih el-Vezzân'ın rivayette bulunduğu Abdurrahman b. Abdülazîz b. Mâzerâ eş-Şebbûye el-Medâînî; kâtiplik yapan ve Nesâî'den rivayetleri olan Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Ali anılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Uyûn ve'l-hadâ'ik fi aḥbârî'l-ḥakâ'ik (nşr. Ömer es-Saîdî), Dimaşk 1972, IV/1, s. 203, 211, 219; IV/2, s. 488; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuḍât* (Guest), s. 251, 258, 262-263, 269, 280, 281, 282, 283, 285, 294, 485, 486, 517, 518, 521-522, 526, 527, 529-530, 544, 546, 550, 559, 560, 586; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, III, 79-81; IV, 385; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 160-161; Muvaffakuddin b. Osman, *Mürşidü'z-züvvâr*

ilâ ḳubûri'l-ibrâr (nşr. M. Fethî Ebû Bekir), Kahire 1415/1995, s. 265-269; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Tahran 1965, IV, 381-382; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, III, 142-143; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 334-335, 451-452; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 115; VII, 186; XII, 321-322; Makrîzî, *el-Muḳaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1411/1991, I, 33, 343-344, 570, 571; II, 50, 123-124, 313-316; III, 146-147, 466-481; V, 136-138, 424, 425, 468, 536, 747; VI, 12, 234-247, 252, 362; İbn Tağrîberdî, *en-Nücmü'z-zâhire*, III, 141-142, 145, 215-216, 317; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 369; C. H. Becker, *Beiträge zur Geschichte Agyptens unter dem Islam*, Strassburg 1902-1903, s. 171 ve tür.yer. (ayrıca bk. *Islamic Geography* [haz. Fuat Sezgin], XLV/1, Frankfurt 1992, s. 325); D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâsîde de 749 a 936*, Damas 1960, II, 396, 408-409, 413, 417, 426, 429-430, 447, 453, 457, 491-492, 511, 514, 537-538, 559, 635-636, 654; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, IV, 285-286; H. L. Gottschalk, "al-Mâdharâ'i", *E²* (Ing.), V, 953.



KASIM KIRBIYIK

MÂZERÎ (المازرى)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî es-Sikillî el-Mâzerî
(ö. 536/1141)

Mâlikî fakihî, hadis ve kelâm âlimi.

Seksen üç yaşında vefat ettiğine dair kayıtlara göre 453 (1061) yılında doğmuş olmalıdır. Sicilya adasının güneydoğru sahilinde bulunan Mâzer (Mazara) şehrinde dünyaya geldiği kabul edilen Mâzerî'nin, Normanlar'ın 1072'de bu adayı ele geçirmesinden önce Kuzey Afrika'daki Mehdiye (Tunus'ta) şehrine göç ettiği düşünülmektedir. Sicilya çevresinin en meşhur Mâlikî âlimlerinden olan Mâzerî hayatının büyük bir kısmını Mehdiye'de geçirdi. Kaynakların öncelikle zikrettiği hocaları Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Lahmî ve Ebû Muhammed Abdülhamîd b. Muhammed İbnü's-Sâiğî'dir. Mezhep içi tercihleri ve Mâlikî fikhini, daha sistematiğe ve kapsamlı kaynaklara irca edilmiş hale getiren belirli saoularla yeniden ifade etme hususunda Lahmî'den, Mâlikî fikhini fıkah usulü diliyle açıklama hususunda İbnü's-Sâiğî'den etkilenmiştir. Felsefe, matematik ve tabii ilimler tahsil eden Mâzerî'nin bu dallardaki hocaları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fikhin yanı sıra tıp sahasında da yaşadığı coğrafyada tanınan Mâzerî'ye insanların hem fetva sormak hem deva aramak için başvurduğu kaydedilmektedir. Yirmi yaşından önce Mehdiye'de ders vermeye başlayan Mâzerî'nin en tanınmış öğrencileri Ebû Hafs el-Meyyânîşî, İbnü'l-Haddâd el-Mehdevî ve